

L'APOTECARIA DEL MONESTIR DE SANT BARTOMEU D'INCA

PERE FIOL I TORNILA

La salut sempre ha estat un bé molt preuat, i cuidar d'ella és una exigència del cinquè manament de la Llei de Déu, d'aquí que és normal trobar, en una comunitat monàstica, qui cuidi de la salut dels seus membres, la monja infermera, el frare infermer, però també és possible trobar que en un monestir hi hagi qui cuidi de fabricar les medicines adients per accelerar el procés curatiu.

La fabricació de medicines ha estat sempre l'art dels apotecaris, però ens trobam que a Mallorca fins l'any 1546 es deia apotecari qualsevol que preparàs "drogues, herbes, aixorops, confits i candeles", per això en aquest any es fundà el "Col.legi dels honorables apotecaris" o "Confraria de les tres Maries"¹ tot recordant aquelles bones dones que amb llurs remeis assistiren Jesús al peu de la creu el Divendres Sant i a la tomba el matí de Pasqua.

Una part del problema era que les medicines eren caríssimes perquè els materials que s'empraven eren força estranys a la producció que hi pogués haver a Mallorca, per aquest motiu, i com expressió de la caritat cristiana, trobam que els monestir donaven les medicines als pobres que anaven a demanar-les. Les lleis no deixaven de prohibir la venda de medicines per part dels convents, però moltes vegades hi havia d'intervenir la justícia, empesa pels apotecaris. La sentència de 1748 contra l'apotecaria dels frares carmelitans de Ciutat és prou tardana i prou clara: "de ninguna manera puedan tener dicha oficina para vender medicamentos simples o compuestos a persona alguna bajo cualquier pretexto"².

En el Monestir inquer hi havia el càrrec d'infermera, càrrec que de 1621 a

1.- Quetglas Gayà, B. Los gremios de Mallorca. Siglos XIII al XIX Politécnica. Palma 1980

2.- Fiol i Tornila, Pere - Rosselló i Vaquer, Ramon - Payeras i Capó, Damià: Història de Muro, Volum IV plana 405

1623, anys del Priorat de Sor Anna Vanrell, ocuparà Sor Clara Andreu. Pens que la infermera del nostre monestir cuidava més la part humana i servicial de les malaltes, que no la medicinal doncs sovint trobam despeses per a metges i apotecaris, però en grups humans nombrosos és possible trobar-hi de tot, i com a mostra aquestes dues dades: Foli 66 del Clavariat de 1638-1641 "es paguen 25 lliures al Dr. Miquel Perelló per aportar medicines de fora Mallorca per la botiga". En el foli següent "es paguen 8 lliures a Mestre Francesc Reure per les medicines que han pres de casa seva"

A l'arxiu monacal hi ha un plec de 38 planes de 31x22 on hi ha tot un seguit de receptes. Comença amb aquest Vocabulari que transcrivim íntegrament.

1 LOS SIMPLES QUE SE USEN EN LE BOTIGUE CONFORME LE OFFICINE VALENTI

ANE EN LLATI Y EN VULGAR MALLORQUI:

De foliis	Fulles
Sena	Sanet
Phillitis, vel lingua Cervina	llengo de Sero
Asplenis, vel Seterach vel sholopendris	Dauradella
Mirthi	Murte

DE FLORIBUS - FLOS

Flores Rosarum Alexandrinarum	Flors de Roses alex.
Rosarum Rubearum	Roses vermelles
Violarum	Violes
Buglosus	llengo bovine
Borraginis	Borratges

Se conserven ab vas de vidre secas en le ombra y en el Sol

Herbe	Herbas
Mellissa	Tarongí
Origanum	Orengue
Polium	Poliol montano
Pulegium	Poriol
Abrastanum mas et femina	Abrotanos
Calaminta 1 ^a et 2 ^a species	Calamenta
Thimba id es Saturera	Senonda

Cresi és lo mateix que Safrà

Scordium	Scordion
Chamedriis	Camedreos
Betonica	Betonica
Thimus	Señorida Romaní
Centaurium minus	Sentauro menor
Iva artetica	Iva artetica
Iva Moschata	Iva moschata
Salvia	Salvia
Ceterach	Dauradella
Adiantum vel capillus veneris	Valsia
Phillitis	Stepa
Hepatica	Servarone
Hemionitis	Himionitide
Malva	Valmes
Althea	Mals vins
Viola	Violes boscanes
Acantus vel Branca Ursina	Carnera
Beta	Blades

FRUCTUS

Algunes de estas se han de Cullir quant se alsen de le terra
 Altras quant estan en lo seu vigor y altres quant estan en millors fulles conforme le
 experientia de los practichs.

Iuiubae	Gingols
Ficus	Figues
Prunae	Prunes
Evae passe	Panses
Amigdale dulces et amares	Melles
Fructus pini	Piñons
Fructus sisthici	Margaritas de stepa

3

Gallie	Gales
Colocynthides	Colocyntides o caraballjs
Lupini	Lupols
Mirabolani Citrini, Chebuli, Indi, Emblici, Bellinici	Mirolstans

Sempre se an de entendre los fruits nets sens piñols y scorxes

GUMMI - GOMES

Gummi Ceraci	Goma de Sirer
Gummi Arabicum	Arabica
Tradachantum	Dragant
Stirax Calaminta	Storax
Galbanum	Galbano
Serapinum	Serapino
Ammonicum	Ammoniach
Apopanax	Appo
Hederes	Heura
Elemi	Elemo
Oliva	Ullastra
Redelium	
Mirra	
Tacamaca	De Linabro
Carannia	

Quant se ordene gome sens anomenarle se enten le arabica y lo amplastra de 4 gomes es de Ammoniaca o poponacum Serapinum et galbanum y estas se an de dissoldre o fonda ab vinagre sempra que sien ordenades per separar lo util del mal.

RESINAE

Resina Masthicina	Mastechs
Resina pini	Resina
Resina juniperi vel sandameha	Resina de ginabro
Beniudaicum	Bingui
Balsamum	Balsam

4

Thus	Ansens
------	--------

Totes les gomes o rasines sean de fonda ab cose oleosa

SEMINA LLAVOS

4 Semina majora	
4 llavos fredes majors	
Semen Cucumenis	Ilavor Cobrombo Semen
Citruli	Ilavor Sindria
Semen Cucurbite	Ilavor Carabassa
Semen Melonis	Ilavor Melo

4 Semina minora
 4 llevors menors fredes
 Endiviae Endivie
 Cichoriae Camerotges
 Lactuces Lletuga
 Cortulaces Verdolagues

4 Semina Calida Majores
 4 llevors Calentes majors
 Semen Cucumi Comins
 Carvi Carvo
 Anisi Anís, o llavors
 Feniculi Fenoll

4 Semina Calida Minora
 4 llavors Calentas Menors
 Semen Amecos Amech
 Amomi Fenollasse
 Petrocellini Gullavert
 Dauci Dauco

SEMINIS

Paeniae	Coriandri preparati	Cardamoni
Agni Casti	Carvi Silvestris	Lini
Levistici	Asparragi	Lapati
Citoneorus	Brusci	Cuscutum
Erues	Ocymi	Iuschiami
Harmel, vel ruta	Fenu greci	Bedagarii
Nigelle, metanthii	Fraxini	Altheus
Fumi terrae	Petrocellini	Milii Solis
Malvarum	Cubearum	Sabinus
Rosarum	Balsami	Hederus
Acetorum	Fraxini vel	Staphisagriae
Millii	Lingua avis	Raphani

5

Seminis Urticus	Urtigues
Nasturcii	Morrisa
Sabinae	Savina
Carthami	Cartamo, o Cart
Lupinorum	Lupols o tramussos

Sumach
 Cataputius
 Psylli
 Sinapi
 Thalapsi

Sumach
 Cagamutge
 Psilio
 Mostassa
 thlaspri

RADICES

Radix serpentariae
 Anule Campanae
 Pentuphili
 Althee
 Columbini pedis vel anays
 Vallerianus
 Aristiolocheis longe et rotude
 Arsollus
 Sarifragie
 Elleboni albi et nigri
 Tarongi
 Paeoniae
 Ciperi
 Cyclamini
 Rubee tinctorum
 Hermodactillorum
 Bistorta
 Filicis
 Sigille Beatae Maria Coliganato

Herba de frara o aron
 Bardana
 Pentafilo
 Mals vins
 Llapassera
 Mandragores
 Gentianae

Distami
 Serophulariae
 Fisula
 Turbit
 Tapsiae

Philipendula
 Doronici
 Carlina
 Peonia
 Sipra
 Angreixa porchs
 Rebola

Caparis
 Colipodii
 Formentille

Vici guerini
 Corti
 Calami aromatici

6

Radix ononodis Radix Galange

Hiridis
 Rabarbani
 Rapontici

Zennonniae
 Ben albi
 Ben rubri

Pastenaga blanca
 Pastenaga vermella

De les rels algunes son purgants com son los eleboros, Ciclamins, esulae, turbit, polipodii, thapsius, hermodactillorum, Rabarbani y Rapontici

De les demés rels de ellas son bones les scorxes com son Eleboros, Caparis, Dictami, esulae, turbit, tapsiae y mandragores, y les damés le scorxe y medulla com son les rels integres son bones nucades y netas y frescas

LIGNA

Lignum Sanctum	Cortex ligni indi	Cassiae fistulae
Santulum Rubrum	Cassia lignea	Sandala Sitrina
Santalum album	Cinamomum	

SUCCI SOLIDI no se troba y se posera dels altras

Succus Absintii	Suc de Donsell	
Eupatorii	De ale de bou	Eboli de evols
Liquiritiae	Regaletia	
Accatius	Arañons	
Hipocystidis	Margaridetas	
Ladani	Llim de stepa	

Estos sucs fets en temps que le erba esta en son vigor sean de bollir fins que casi no tinguen humiditat despues en el sol se spissen y de lo eupatori se enten el de Mesures que el de Galeno es le servarone

SUCCI LIQUIDI

Succi Borriginis	Fructus mirthi	Succus Granatorum dul.
Buglosorum	Pomorum redolentium	Granatorum acetosorum
Rosarum rubrarum	Apii	Granatorum mussorum
Rosarum alexandrinarum	Cidoniorum	Fumi terrae
Acetovitate limonum	Endiviae	Lupulorum Acetovitate
Citri	Agrestae	

INFUSIONES

Infusio Rosarum alexandrinarum
 Infusio rosarum rubearum
 Infusio Violarum

Per conservar les infusions y sucs sean de advertir tres cosas.

Le primera que les erbas se cullen ben axutes y sien mustias y tret lo suc te de aminvar en lo foc le mitat y si es molt humida le erba o grasse mes de le mitat. Les infusions se deuen fer de aygue de pluje que no tingue olor, sebor, ni color y quant no sen tropia sera de font o de pou. Segonament sean de tenir en vas de vidre y lo que sera possible no remourel y ultimament si posera de sobra oli, y de melles dolces es millor, o cera liquida perquè los sucs no prenguen alguna substancia oleosa.

ACETA

Acetum Rosatum	Vinagre Rosat
Acetum Scillinum	Vinagre de sabe marine

AQUAE

Aqua Rosarum rubearum	Radicum quinque aperitivarum	Portulaius
Rosarum alexandrinarum	Lupulorum	Cidoniorum
Capulorum rosarum	Stercoris bovis	Sabiorae
Borraginis	Cicerum imperialium	Endiviae
Buglosorum	Fumi terrae	Nenupharis
Feniculi	Citranguli vel naphe	Mellissa
Radicis graminis	Menta	Fabarum
Cichonii	Sorborum	Pastinaces
Cichoniae Viperinorum	Scursonorum.	Stechadis. Milii Solis
Guindarum	Capillorum Veneris	Crete Marinorum Roris
marini	Capavins rubri o ressellarum	Cucumenis
Thimi	Plantaginis o Sina glosorum	Citrulli melonis

8

Les aygues que se fan ab alembí de vidre o terra envernissade son millors que les de alembi de aram o plom perquè sempre prenen alguna cose male de ells.

ANIMALIA EX QUIBUS FIUNT MEDICAMENTA

Lumbrici	Cucs
Scorpiones	Scorpins
Vipers	Viperas, specie de serps
Ranae	Granotes
Vulpes	Raboses o llops
Serpentes	Serps
Testudines	Tortugues

PARTES ANIMALIUM

Servantur vel utuntur in officinis ço es se use en les botigues fetge de llop, lleu de rabose y de crestat. Sanc de Palomes, Carn de tortugue ab le forma com los metges o receptan Stercus lupi Brutadat de llop

Stercus Canis	Brutedat de ca
Stercus lacerti	Brutedat de serp
Sibertum sive Alгатiam	Sudor de un animal mes gros que un gat en le ingle.
Moschus	Almesch que es excrement de un animal anomenat Gazella qui te une bañe de forme de une cabra y prop del llombrigol te un tumor, com a tumor anomenat vaxica ha ont se aplega conservas le sue olor y virtut en le sue pell y en male olor se avive.

MEDULLAE

Medulla ossium cruris Bovis	Moll de Bou
Medulla ossium cruris Vacces	Moll de Vaque
Medulla ossium Cruris Vituli	Moll de Vadell
Medulla ossium cruris Cervi	Moll de Sero

SEVA

Sevum Vaccinum	Seu de Vaque
Sevum Bouum	Seu de Bou
Sevum Leonium	Seu de Leo

9

Sevum Ursinum	Seu de rabose
Pinguedo Hominis	Grex de Home o Done
Pinguedo Aquilae	Grex de Aguile
Pinguedo Texonis	Grex de tano Pinguedo
Porci	Grex de porc
Axungia Serpentis	Grex de serp
Axungia Lupi	Grex de llop
Axungia Anatis	Grex de anade Axungia
Anseris	Grex de oca
Axungia Vulturis	Grex de voltor
Axungia Gallines	Grex de galline
Axungia Hirci	Grex de boc
Axungia Vulpis	Grex (sic) [guineu]
Axungia Cuniculi	Grex de conill
Axungia Equi	Grex de cavall
Axungia Viperes	Grex de vivora
Axungia Cati	Grex de gat

Modo de preparar los grexos y tanirlos per molt de temps es que despues de

tanirlos al oratge en selgat de un poc de sucra alguns dies se fondra ab aygue de llengobovine y fus se colera ab drap spes y tindras en vas envernissat ben tepat.

OSSA

Os Elefantis dictum spodium	Os de Alefant Cremat
Os cruris bovis combustum	Os de came de Bou
Os Cranii humani combustum	Os del Cap del home
Os seu Cornu Cervi combustum et rassum	Baïe de Sero Cremade

Los ossos despues de Cramats se teen de rantar ab aigue de roses

Auricula Cervi combusta	Orelle de Sero Cremade
Fel Vaccinum	Fel de Vaca
Cerebella avium	Servell de ausells

10

METALLA

Alumen Plumbeum	Alum Cremat
Alumen Rocas	Alum Cru
Nitrum	Sal Nitro
Caleitis	mineral de aram, es le terra
Chalcanthum	Vihiol o capassos
Sory	terra de mineral
Melantenia	casi lo mateix com el sofra
Sulphur	Sofra

LAPIDES

Hiacintus	Hiacints
Smaragdes	Smaralda
Saphirus	Safir
Margarites	Perla
Corallium Rubrum et Album	Coral blanc y vermell
Ametistes	Amatistas
Zagates	Rubins
Christallus	Christall
Topasius	topasio
Sardonius	Sardo
Granatus	Rubi

TERRAE

Terra Iamiae	Bolo armeno oriental
Bolus Armenus	Bolo annini
Terra Salmanticae	Terra blanca y resplandent
Terra Fimoliae	Terra purpurea se dirratel ab vinagra
Spodium Grecorum	Spodio o llocs cremats
Cadmia	Intia
Sandjx	Vermallo
Aes	Verdet
Cerussa	Blanquet
Flos Aeris	Verdet
Litarginia	Guitarde
Minium	Mini

Ambra. Amber Manna. Quae cum circa terra colligant. Se pose , les terras

11

ROB VINI ROB MORONUM ROB CITONEORUM

Formanse del suc de Reyms, de mores y de codonys desta manera:

Picats los fruits premuts y colats se bulliran en lo foc fins tingue consistencia casi de mel y esta es le forma.

DE JULEPIS ET SINYPIS

Le differentia de julep y axarop no es altra sino que el julep se fa de aygue distillade y lo axarop de suc, infusió o de coctio y de est modo no sera de tant tenua substantia y axí el julep de roses se fa 4 lliuras de aygue y 3 de sucre bullit y clarificat fins tingue punt y del matex modo en le matexa quantitat se posera lo sucra y infusio de roses. Sera axarop y com sea de pesar tot sera be saber los characters de los pessos segons Mesures y los acostums de los metges y Boticaries del Regna de Mallorca. Lliura

Lliura y mitge

Unse

Unse y mitge

Dragme

Dragme y mitge

Scrupol

Mix Scrupol

Gra

Manat

Pogillo

Aureo

Solivum

Exagium

Un Scrupol son 20 grams, una dragme son 3 scrupols, una unse 9 dragmnes

12

Antes de saber le forme dels axarops se a de notar que tots los axarops de sucra se an de clarificar despues de ser spumats, se de batra blanc de ou ab aygue y de tant en tant se posera un poc y se clarificara que es estar transparent, christellino, o sens ser fosch exceptuat a los axarops acidos y los de mel que sols ab aygue per intervallos se clarificaran y no ab blanc de ou.

Advertir sea mes que en lo stiu sean de coure mes los axerops que en lo invern. Mes los qui se fan de cose acide no se deuen coura ab aram sino en casole de terra.

Mes los axarops qui an de durar molt temps si an de donar mes punt y de tant en tant remenarse y quant mes fresch sera lo suc, o infusio millor sera lo axarop y resultara mes quantitat y axí aconsella que el de borrayes, fumes terras etc. qui son humits que se fasen per tot lo any tant per le raho dita com per ser difficultosos de tenirse sens corrupcio en particular en Mallorca auont los succs facilment se corrompen per ço les herbas se colliran de lloch secà y a le tarde.

Després d'aquestes introduccions generals venen tot un seguit de fórmules que no copiarem, sols donarem l'enunciat:

- Axarop Violat
- Axarop de roses verdes
- Infusió de roses vermelles
- Infusió rosarum alexandrinarum
- Sirupius (axarop) Rosarum Alexandrinarum
- Sirupius Rosarum Sol
- Rodomellis Solutivi
- Mel rosat
- Oximel
- Axarop de Valsia
- Axarop de regaletia
- Sirupius Acetovitatis citri
- Sirupius Limonum
- Sirupius Agrestae
- Sirupius Mirtillorum
- Sirupius Cidoneorum
- Sirupius Granatorum
- De Sirupa limonata Mellis

- De Sirupa de Cortibus Citri
- De Sy. de Absintio
- Sy de Arbessane
- Sy acetoni Simplicis
- Sy acetore, o vinagrellas
- Sy de Cascall. De Syrupo Papaveris
- Sy de Endivia compost
- Oximel Scillitich
- Vinagre Scillitich
- De Syrupo de duabus radicibus
- De Syrupo de Quinque radicibus
- Vimbrocas
- Clareya
- De Conservis
- De loch sano et experto
- De Flectuariis: Tauletas Comunes
 - Tauletes de suc de roses
 - Tauletes de dia Carthamo
 - Tauletas magistrals
 - Tauletas de mang Xpi
 - Alfani
 - Sucra Candi
- De pulveribus. De pulvere dia Rodonis abbatis
 - Pulveris dia Margaritonis frigidi
 - De pulvere Aromatic rosati Gabriellis
 - De pulvere dia Cimini o Caminade
 - De pulvere dia Tradachanti
 - De pulvere dia Zinziberos (ginebró)
 - De pulvere Restrictiva (restrènyer)
 - De pulvere contra lumbricos (de cucs)
 - De pulvere Sanguinis Draconis
 - De pulvere contra cassum (caigudes)
 - De pulvere Gentiles Cord. Cont. Mel gentil cordial
 - De pulvere pro Conf. Hiacintor
 - De Confectione Dia Moschi Dulcis
 - Dia Moschi Usualis
 - De pulvere Hierie Simplicis Gallenis
 - De pulvere et Conf. Hierie Compositae

Així acaba el plec.

Per a donar-nos un poc més d'idea de les diferents receptes, ara copio la de "Rodomellis Comunes" o Mel rosat que es troba al foli 15:

Infusio rosarum rubearum IIII Lliures
 Mellis IIII Lliures

Se pot fer de suc de roses vermelles l lliure i mitge y infusio de roses vermelles altra lliura i mitge y mel 3 lliures y si lo volen fer de Sucra en lloch de mel y poseran Sucra y le infusio no si deu posar que le mel no sie ben spumade y quant casi tingue punt, y lo axarop se pot clarificar ab aygue de ditas rosas que es millor.

Més complicat resulta quan es vol fer pols, mirem els "Pulveris dia Margaitonis frigidi" o pols de margariton fret que es troba al foli número 27

Margaritarum preparatarum 3 dragmes

Hiacintorum preparatorum Un Aureo

Una dragma de:

Coralli rubri pre.

Bolo armeni pre.

Caraba o Christall pre.

Spondii o ossos de alefant cremats y preparats

Reura Ebolis. los matexos ossos rallats

Cornu Cervi usti

Ossos del Cor del Sero y per ells Perlas pre (no sen troba)

Un Aureo de:

Serici crudi. amallons de Cucas tallats manut

Corticis Citri. Scorces de ponsir secas

Sem. papaveris albi

Sem. Acetorum

Seminis portulacae

Doronici tarongi

liquintia

Amili. Mido

Ligni Alors Caçella

3 Aureos de:

Santali Albi

Santali rubri

2 Aureos de:

Coriandi pre

Gummi Arabici

Gummi Tradachant

Rosarum rubearum sinarum

Una dragma de:

Sem. Llabor de melo

Seminis cucumenis Cobrombo

Seminis cucumenis. Carabassa de beura
Seminis citrulli. Sindria

5 grans de:

Moschi

Ambrae

10 grans de:

pañorum auri

pañorum argenti

Se fera polvora picant primer los Sandils ab un poc de aygue de roses fins sien picats despues se posera lo dames ab le forme de sobra dita com es lo mesclaras primer y quant sie axute les gomes y a le fi lo almesch y amber y despues de a ser sernut si ajustera los pans de or y plata mesclanto lo que sera possibla en raho de les cosas preparades a le fi ja se dira com y ab quine forma se preparan.